

بررسی نقادانه تقریرات حکیم سبزواری از برهان صدیقین

و برخی برداشتهای متأخر از آنها

حسینعلی شیدان‌شید^(۱)

محمدهادی توکلی^(۲)

چکیده

کلیدواژگان: برهان صدیقین، حقیقت وجود، امکان فقری، صرف وجود، حکیم سبزواری.

حکیم سبزواری در کوشش برای ارائه تقریرهایی از برهان صدیقین که از تقریرهای پیشین مستحکمتر و در عین حال دارای مقدماتی کمتر باشد، سه تقریر عمده بدست داده که از این سه، دو تقریر را میتوان از نوآوریهای فلسفی وی بشمار آورد. این تقریرها - که مورد توجه و تدقیق محققان پس از وی قرار گرفته و الهامبخش کسانی چون علامه طباطبایی در ارائه تقریراتی پیشرفته‌تر گردیده - در گشودن افق‌هایی جدید فراروی این بحث فلسفی پیشرو بوده‌اند و از این نظر، از نقاط عطف در سیر تکاملی برهان صدیقین محسوب میشوند. این امر، بررسی نقادانه تقریرهای یادشده و نیز برداشتهایی که از آنها صورت گرفته را ضروری میسازد. مقاله حاضر، در این راستا، به گزارش و تحلیل و نقد تقریرهای سبزواری و تأمل در نکات و اشکالاتی که در برداشتهای معاصر از این تقریرها مطرح شده، پرداخته است.

مقدمه

براهین اثبات وجود خدای متعال را میتوان از یک منظر، به سه قسم تقسیم کرد: (۱) براهینی که در آنها بدون استناد به واقعیتی خارجی و تنها با استفاده از تعریف و مفهوم خدا، وجود خدا اثبات میشود. به اینگونه براهین، برهان وجودی میگویند. (۲) براهینی که در آنها با استناد به واقعیت (مطلق واقعیت؛ نه واقعیت یا واقعیهایی خاص)، وجود خدا اثبات میگردد. این براهین در فلسفه اسلامی به «برهان صدیقین» مشهورند. (۳) براهینی که در آنها وجود خدا با استناد به واقعیهایی خاص اثبات میشود. هرکدام از این براهین - بسته به واقعیتی که مورد استناد آن است - نامی خاص دارند؛ مانند «برهان نظم» یا «برهان حرکت» (عبودیت، ۱۳۸۵: ۱۵۷/۲ - ۱۵۸). بنابراین، برهان صدیقین برهانی است که در آن با استناد به اصل واقعیت، نه با استناد به صرف

* تاریخ دریافت: ۹۹/۲/۱۳ تاریخ تأیید: ۹۹/۴/۲۳ نوع مقاله: پژوهشی

(۱). استادیار پژوهشگاه حوزه و دانشگاه (نویسنده مسئول): shidanshid@rihu.ac.ir

(۲). استادیار پژوهشگاه حوزه و دانشگاه: mtavakoli@rihu.ac.ir